

خوش رفتاری، صبر و آراستگی در خانواده از دیدگاه اسلام

راحله کاردوانی / دانشجوی دکتری دانشگاه تربیت مدرس
نهله غروی نائینی / استاد دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

خانواده در اسلام، رکن طبیعی و اساسی اجتماع محسوب می‌شود و تشکیل زندگی خانوادگی برای هر انسان، انجام یک وظیفه بزرگ الهی است. در این دیدگاه، اساس و ماهیت زندگی خانوادگی، «وحدت» است و خانواده با اهداف اساسی «بندگی و طاعت پروردگار» و «مودت و رحمت» شکل می‌گیرد. در راستای تحقق این اهداف و نیز استمرار و استحکام روابط زناشویی، دین اسلام زن و مرد را به التزام ارزش‌های بسیاری توصیه نموده است. این ارزش‌ها به عنوان ارکان زندگی خانوادگی مطرح و مورد تأکید واقع شده‌اند. ارزش‌هایی همچون خوش رفتاری، سازش و الفت با یکدیگر، صبر در برابر یکدیگر و التزام به خودآرایی و زینت در خانواده، از مهم‌ترین توصیه‌های دین اسلام به زوجین می‌باشد و زن به عنوان خاستگاه عاطفه، محبت‌ورزی و جذبه در خانواده، رکن اصلی التزام به این ارزش‌ها محسوب می‌شود. در این پژوهش، به روش اسنادی و بر پایه شیوه توصیفی-تحلیلی، با رجوع به منابع دست اول و معتبر شیعی، به واکاوی این سه ارزش و بررسی ویژگی‌ها و مصادیق آنها پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: خانواده، ارزش، خوش رفتاری، صبر، آراستگی.

مقدمه

ارزش‌ها از درونی‌ترین لایه‌های شخصیت انسان‌ها و دارای بیشترین تأثیر در کنش‌های افراد می‌باشند و جهت‌گیری‌های کلی و اساسی زندگی آنان را نمایان می‌سازند. هر مکتب و یا دیدگاهی، بر مبنای جهان‌بینی مورد پذیرش خود و تعریفی که از خانواده ارائه می‌دهد، زوجین را به التزام ارزش‌هایی در روابط با یکدیگر توصیه می‌نماید. دین اسلام بر جهان‌بینی الهی و توحیدی استوار است و هدف غایی خلقت را «اطاعت و بندگی پروردگار» (ذاریات: ۵۶) می‌داند. در این دیدگاه، هدف اصلی در تشکیل خانواده نیز، پیروی از فرمان الهی است و پس از آن، بر اساس آیات شریفه قرآن کریم (روم: ۲۱)، زن و مرد با هدف نیل به مودت، رحمت و آرامش؛ در زندگی خانوادگی با یکدیگر همراه می‌شوند. ارزش‌ها در راستای تحقق چنین اهدافی، نقش بنیادین و مؤثری را ایفا می‌نمایند. خوش‌رفتاری و آراستگی زوجین در محیط خانواده به انضمام صبر در برابر نقص‌های یکدیگر و مشقات زندگی خانوادگی، ارزش‌هایی هستند که بسیار مورد توصیه و تأکید دین اسلام قرار گرفته‌اند. هدف از این پژوهش، توصیف و بررسی این ارزش‌ها، در متون معتبر شیعی است.

خوش‌رفتاری، الفت و سازش با همسر

در آموزه‌های دین اسلام، خوش‌خلقی بسیار مورد تأکید قرار گرفته است. به گونه‌ای که حضرت رسول ﷺ مهربانی را نیمی از دین خوانده‌اند (ابن شعبه، ۱۳۸۲، ص ۱۰۱) و به فرموده ایشان، استفاده از نیم دیگر دین نیز در گرو خوش‌خلقی و خوش‌رفتاری است. روایت شده که خدمت حضرت رسول ﷺ عرض شد: «زنی روزها را روزه می‌گیرد و شب‌ها را عبادت می‌کند، ولی در عین حال، بد اخلاق است و همسایگانش را اذیت می‌کند. رسول خدا ﷺ فرمودند: او از این کارها استفاده نخواهد کرد و گرفتار آتش خواهد شد.» (مجلسی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۹۵) همچنین رسول خدا ﷺ حسن خلق را زیباترین مخلوق خداوند معرفی نموده و فرمودند: «اگر حسن خلق مشاهده می‌شد، معلوم می‌گردید که خداوند زیباتر از آن را نیافریده است و اگر نادانی هم به صورت مخلوق مشاهده می‌گردید، خلقی زشت‌تر از او مشاهده نمی‌شد، و خداوند به بنده خوش‌اخلاق، پاداش روزه‌گیر شب‌زنده‌دار را می‌دهد.» (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ج ۵، ص ۴۵)

بنابراین، خوش رفتاری برای تمامی انسان‌ها نوعی ارزش محسوب شده و به التزام آن توصیه شده است. اما در خانواده، تأثیر خوش خلقی اعضای خانواده بر سعادت و استحکام آن تأثیری مضاعف می‌یابد. امام صادق علیه السلام انس و آرامش را در زندگی با همسر سازگار دانسته‌اند. (ابن شعبه، ۱۳۸۲، ص ۵۰۹) در دین اسلام، یکی از مهم‌ترین شرایط در انتخاب همسر، خوش خلقی فرد دانسته شده است. حسن بن بشار واسطی در این باره از امام رضا علیه السلام نقل کرده است: «به امام ابي الحسن الرضا علیه السلام طی نامه‌ای نوشتم که یکی از بستگان من دختر مرا خواستگاری کرده و کمی تندخو است. ایشان در پاسخ فرمود: اگر اخلاقش خوب نیست به وی زن مده.» (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ج ۵، ص ۴۵)

نگاه ارزشی دین اسلام به خوش رفتاری، سازش و گرامیداشت همسر، در بیانات بسیاری از ائمه اطهار علیهم السلام نمایان است. از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمودند: «مَلْعُونَةٌ مَلْعُونَةٌ امْرَأَةٌ تُؤْذِي زَوْجَهَا وَ تَعْمُهُ وَ سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تَكْرُمُ زَوْجَهَا وَ لَا تُؤْذِيهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۳، ص ۳۵۴)؛ ملعونه است ملعونه، زنی که شوهرش را آزار دهد و او را اندوهگین سازد و سعادتمند است و سعادتمند، زنی که شوهرش را گرامی دارد و او را نیازارد. در این کلام، «تغم» از ریشه «غم» به معنای اندوهگین کردن و پوشانیدن نور (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۴۴۳) و «تکرم» از ریشه «کرم» و به معنای بزرگداشت و تنزیه، و نیز عزیز و گرامی داشتن است. (همان، ص ۵۱۲) در واقع، استفاده از فعل «تکرم» در این جایگاه، به دلیل هم‌ریشه بودن با صفت «کریم»، اشاره به دوری و ترک هرگونه رفتار بد و ناشایست دارد؛ زیرا کریم به معنای جامع خیر و شرف و فضیلت است. (همان، ص ۵۱۰) بنابراین، زوجه باید تا حدی که موجبات آزار و اندوه همسر را فراهم نیاورد، از اخلاق پسندیده بهره برد، و اکرام و گرامی داشتن همسر و اطاعت از او، مصادیقی هستند که عدم آزار همسر را به دنبال دارد. این توصیه، به زوج نیز در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام مطرح شده است. ایشان اکرام و مهربانی با زوجه را در زمره حقوق اساسی وی دانسته و می‌فرمایند: «... وَ أَمَّا حَقُّ الزَّوْجَةِ فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَهَا لَكَ سَكَنًا وَ أُنْسًا فَتَعْلَمَ أَنَّ ذَلِكَ نِعْمَةٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْكَ فَتُكْرِمُهَا وَ تَرْفُقَ بِهَا» (ابن

بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۲۱؛ و اما حق زوجه آن است که بدانی خداوند - عزوجل - او را مایه آرامش و انس تو قرار داده است و بدان که او (همسر) نعمتی از سوی خداوند - عزوجل - است. پس بر توست که او را گرمی بداری و با وی مهربان باشی. در این کلام، «ترفق» از ریشه «رَفَقَ» و به معنای دوستی و مهربانی کردن است. (مهیار، ۱۴۱۰ق، ص ۲۲۴) رسول خدا ﷺ نیز در تأکید بر گرمیداشت زوجه فرمودند: «وَمَنْ اتَّخَذَ زَوْجَةً فَلْيُكْرِمَهَا» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۴۹)؛ و مردی که همسری اختیار کرد، او را گرمی بدارد.

در بیان ارزشمندی الفت و مهربانی با همسر، رسول خدا ﷺ «بسیار مهربانی کردن با شوهر» و «جلب رضایت او» را از ویژگی‌های بهترین زنان دانسته‌اند (همان، ص ۲۳۸) و این گروه از زنان را با صفت «ودود» که صیغهٔ مبالغه از ریشهٔ «وَدَّ» و به معنای بسیار دوستدار و مهربان است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۶۰)؛ توصیف نموده‌اند.

همچنین در فرموده‌ای از رسول خدا ﷺ که در تأیید عمل زنی در عصر آن حضرت بیان گردیده، پیشباز و بدرقه شوهر و غمخواری از وی، که مصادیقی از خوش رفتاری و الفت به شمار می‌روند، بسیار ارزشمند خوانده شده است: «وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ إِنَّ لِي زَوْجَةً إِذَا دَخَلَتْ تَلَقَّتْنِي وَإِذَا خَرَجْتُ شَيَّعَتْنِي وَإِذَا رَأَتْنِي مَهْمُومًا قَالَتْ مَا يُهْمُكَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ لِرِزْقِكَ فَقَدْ تَكْفَلُ لَكَ بِهِ غَيْرُكَ وَإِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ بِأَمْرِ آخِرَتِكَ فَزَادَكَ اللَّهُ هَمًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ لِلَّهِ عُمَّالًا وَهَذِهِ مِنْ عُمَّالِهِ لَهَا نِصْفُ أَجْرِ الشَّهِيدِ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۹)؛ مردی نزد رسول خدا ﷺ آمد و عرض کرد: من همسری دارم که چون به منزل روم پیشباز من آید و چون بیرون روم مرا بدرقه کند، و هر گاه مرا اندوهگین بیند پرسد چه چیز تو را غمگین ساخته؟ اگر برای روزی است، که آن به عهده تو نیست و دیگری آن را به عهده گرفته، و اگر راجع به امور آخرتی است، پس خداوند بر اندوهت بیفزاید. رسول خدا ﷺ فرمود: آری، خداوند را کارگزارانی است و این زن یکی از آنان است، و او نصف اجر شهید را خواهد برد.

بخشی از روایات معصومان علیهم السلام، از مصادیق خوش رفتاری و سازش با همسر را، «ترک ضدارزش بدزبانی» دانسته و زوجین را به ترک آزار زبانی یکدیگر توصیه نموده‌اند. بدزبانی همسر از عواملی است که بر اساس فرمایشی از امام صادق علیه السلام، موجب تیره‌روزی انسان در زندگی می‌شود (ابن شعبه، ۱۳۸۲، ص ۵۱۳) و بر همین اساس، رسول خدا صلی الله علیه و آله در نهی زنان از بدزبانی فرموده‌اند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ آذَتْ زَوْجَهَا بِلِسَانِهَا لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهَا صَرْفًا وَ لَا عَدْلًا وَ لَا حَسَنَةً مِنْ عَمَلِهَا حَتَّى تُرْضِيَهُ. وَ إِنْ صَامَتْ نَهَارَهَا وَ قَامَتْ لَيْلَهَا وَ أَعْتَقَتِ الرَّقَابَ وَ حَمَلَتْ عَلَى جِيَادِ الْخَيْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ كَانَتْ فِي أَوَّلِ مَنْ يَرِدُ النَّارَ وَ كَذَلِكَ الرَّجُلُ إِذَا كَانَ لَهَا ظَالِمًا» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۱۴)؛ هر زنی که شوهرش را با زبان آزار دهد، خداوند هیچ رفت و آمدی (درباره خیرات) و حسنه‌ای را از او نمی‌پذیرد تا او را خشنود و راضی گرداند. و اگر چه روزها روزه بدارد و شب‌ها نماز گزارد، و بردگان آزاد کند و آنها را بر پشت اسبان در راه خدا (به جهاد) بفرستد، باز هم (به دلیل آزار زبانی همسر) اول کسی خواهد بود که در آتش انداخته شود، و همچنین است مرد اگر بر زن (اینچنین) ستمگری کند. در این کلام، «صَرْفًا» از ریشه «الصَّرْف» به معنای «ردّ الشیء من حالة الی حالة» است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۴۸۳) بنابراین، «لا یقبل منها صرفًا» یعنی: هیچ حرکت و تغییری در جهت خیر از او مورد قبول خداوند نمی‌باشد. همچنین «عَدْلًا» در کلام به معنای «الفداء»، یعنی تقسیم‌بندی است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۱، ص ۴۳۴) و «لا یقبل منها عدلاً» به این مفهوم که اگر فرد هر آنچه را که دارد تقسیم کرده و فدا نماید، از او مورد قبول نمی‌باشد. بنابراین آزار زبانی همسر، تمامی اعمال زن و مرد را به استناد این روایت، تحت الشعاع قرار داده و این امر، نشان‌دهنده میزان اهمیت وافر ترک این ضدارزش در دیدگاه اسلام می‌باشد.

از مصادیق آزار زبانی در خانواده در روایات معصومان علیهم السلام، عمل «منت گذاشتن بر همسر» است. رسول خدا صلی الله علیه و آله در راستای نهی زوجه از چنین عملی می‌فرمایند: «اگر زنی همه زر و سیم زمین را به خانه شوهر برد، و روزی بر او منت نهد که: تو کی هستی؟! مال‌ها و اثاث خانه از من است، اعمال خیرش نابود شود، مگر آنکه توبه کند

و از شوهر عذر بخواهد.» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۳۸۵) و نیز در این باره فرموده‌اند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَنَّتْ عَلَى زَوْجِهَا بِمَالِهَا فَتَقُولُ إِنَّمَا تَأْكُلُ أَنْتَ مِنْ مَالِي لَوْ أَنَّهَا تَصَدَّقَتْ بِذَلِكَ الْمَالِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهَا إِلَّا أَنْ يَرْضَى عَنْهَا زَوْجُهَا» (همان، ۱۴۱۲، ص ۲۰۲)؛ زنی که از روی منت گذاشتن به شوهرش بگوید: تو از مال من می‌خوری؛ اگر همه مالش را در راه خدا صدقه دهد از او پذیرفته نگردد تا وقتی که شوهرش از او راضی گردد. امام صادق علیه السلام نیز به بیانی دیگر، این عمل را نهی فرموده‌اند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ قَالَتْ لِرِزْوَجِهَا مَا رَأَيْتُ قَطُّ مِنْ وَجْهِكَ خَيْرًا فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهَا» (الحرالعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۶۲)؛ هر زنی که به شوهر بگوید: من تا کنون از تو خیر ندیده‌ام، همه اعمالش باطل گردد.

در این روایات، زن ملزم به ترک منت گذاشتن بر همسر (که نوعی آزار زبانی به شمار می‌رود) شده است و این تأکید بر نقش زن در ترک این ضدارزش، عمدتاً به واسطه تقسیم کاری است که در دین اسلام به زن و مرد توصیه شده است. به فرموده حق تعالی در آیه ۳۴ از سوره مبارکه «نساء»، به مرد، حق سرپرستی و مدیریت خانواده، تفویض گردیده و به سبب آن، وظیفه تأمین معاش خانواده و پرداخت نفقه زوجه، بر عهده وی قرار داده شده است. در چنین موقعیتی، ائمه اطهار علیهم السلام توصیه و تأکید بر ترک منت بر همسر از سوی زنی نموده‌اند که به واسطه تمکن مالی برتر، تأمین معاش خانواده را انجام می‌دهد و یا کمکی در این زمینه می‌نماید. این توصیه‌ها، در راستای ایجاد محبت در خانواده و کمک به تثبیت و عدم خدشه به عزت نفس مرد در جایگاه مدیریت خانواده شده است و در حقیقت، از مهم‌ترین مصادیق خوش رفتاری و گرامیداشت همسر به شمار می‌رود.

از سوی دیگر، از معصومان علیهم السلام، توصیه‌های متعددی به زوج، مبنی بر پرداخت پسندیده نفقه، بدون منت و با گشاده‌دستی و خوش خلقی وارد شده است. (مجلسی، ۱۴۱۴، ج ۶، ص ۱۱۷ و ۱۱۸)

مصادیق دیگری از خوش رفتاری در خانواده که تأکید دین اسلام بر الفت با همسر را مبرز می‌سازد، توصیه به «ترک نگاه غضب‌آلوده به همسر» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۰) و نیز توصیه زوجین به «عذرخواهی و عذرپذیری»

نسبت به یکدیگر است. امام صادق علیه السلام یکی از حقوق زن را گذشت از خطای او دانسته و می‌فرماید: «حق زن بر شوهر آن است که شکمش را سیر کند، بدنش را بپوشد، و اگر جهالت کرد از او درگذرد.» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۴۱۴) و نیز در روایتی آمده است: «امام صادق علیه السلام زنی داشت که او را اذیت می‌کرد، و امام از او درمی‌گذشت.» (همان)

از سوی دیگر، رسول خدا صلی الله علیه و آله از عذرناپذیری و عدم بخشش اشتباه‌های همسر نهی فرموده و این ویژگی را در زمره بدترین صفات زن در خانواده نامیده‌اند: «مِنْ شَرِّ نِسَائِكُمْ ... لَا تَقْبَلُ لَهُ عُدْرًا وَلَا تَغْفِرُ لَهُ ذَنْبًا» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۹۱)؛ از بدترین زنان کسانی هستند که ... از همسر خود عذری نپذیرد، و اشتباهش را نبخشد. و به دلیل جایگاه خاص زن در مهرورزی و گذشت در خانواده، در روایتی از امام صادق علیه السلام، توصیه به پیش‌قدم شدن زن در عذرخواهی و جلب رضایت همسر شده است. ایشان می‌فرمایند: «خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا غَضِبَتْ أَوْ أَغْضَبَتْ قَالَتْ لِرَوْحِهَا يَدِي فِي يَدِكَ لَا أُكْتَجِلُ بِغَمُضٍ حَتَّى تَرْضَى عَنِّي» (همان، ص ۳۸۹)؛ بهترین زنان شما کسی است که هنگامی که به خشم آید و یا به خشم آورد، به شوهرش گوید: دست من در دست توست و خواب به چشمم نمی‌آید تا آنکه تو از من راضی شوی. نیز ایشان در توصیه مؤکد به زن در جلب رضایت همسر می‌فرمایند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ بَاتَتْ وَ زَوْجِهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ فِي حَقِّ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهَا صَلَاةٌ حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۰۷)؛ هر زنی که بخوابد و شوهرش از روی حق بر او خشمناک باشد، نمازش قبول نشود تا شوهرش از او راضی شود.

از دیگر مصادیق ارزش خوش رفتاری و سازش با شوهر، «سپاس‌گزاری از همسر» می‌باشد. این ارزش را امام صادق علیه السلام این‌گونه بیان فرموده‌اند: «خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا أُعْطِيَتْ شَكَرَتْ وَ إِذَا مُنِعَتْ رَضِيَتْ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۱۶۱)؛ از بهترین زنان شما کسی است که هنگامی که چیزی به او می‌بخشید شکرگزار باشد و هنگامی که چیزی را از او منع می‌کنید، راضی باشد.» در این کلام، سپاس‌گزاری در هنگام وفور نعمت و رضایتمندی و عدم شکایت و در واقع، سازش با همسر در هنگام تنگدستی، از ارزش‌های مورد تأکید برای زن در خانواده دانسته شده است. ارزش سپاس‌گزاری

از همسر را در دعایی که امیرالمؤمنین برای انتخاب همسر تعلیم فرموده‌اند نیز می‌توان یافت. (راوندی کاشانی، ۱۳۷۶، ص ۲۸۱) در حقیقت، دین اسلام با تأکید بر این ارزش، به ترویج «فرهنگ تشکر» در میان اعضای خانواده اقدام نموده است؛ فرهنگی که می‌تواند احساس امنیت خاطر در خانواده را به طور مؤثری افزایش دهد. بنابراین، از ارزش‌های مورد تأکید دین اسلام در خانواده، خوش رفتاری و سازش با همسر می‌باشد، که در مصادیق متعددی در روابط زناشویی بروز و ظهور دارد. اکرام و گرامیداشت همسر، بسیار دوستی و مهربانی کردن با وی، پیشباز و بدرقه شوهر و غمخواری از وی، ترک ضدارزش بدزبانی، ترک منت گذاشتن بر همسر، ترک نگاه غضب‌آلوده به همسر، عذرخواهی و عذرپذیری و سپاس‌گزاری از همسر، برخی از مهم‌ترین مصادیق خوش رفتاری در خانواده به شمار می‌روند و با اشارات ارزشی متعدد، مورد تأکید ائمه اطهار علیهم‌السلام واقع شده‌اند.

صبر در برابر همسر

در برخی از بیانات معصومان علیهم‌السلام، زوجین به صبر در برابر امور مرتبط با همسر و خانواده توصیه شده‌اند و این امر، نوعی ارزش برای آنان تلقی شده است. این ارزشمندی، از پاداش‌های اخروی فراوانی که برای صابران در برابر همسر در نظر گرفته شده است، نمایان است.

در متون روایی، ارزش صبر زن در برابر شوهر، در سه بخش صبر بر غیرت، بدخلقی و توان اقتصادی شوهر مطرح شده است و مرد نیز در توصیه‌های متعددی به صبر بر بدخلقی همسر خویش دعوت شده است.

الف) صبر بر غیرت شوهر

برخی از روایات، به موضوع «غیرت» اشاره داشته، ویژگی‌ها و انواع آن را بیان نموده‌اند. در دین اسلام، غیرت برای مرد، نشان‌دهنده ایمان دانسته شده است. (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۹۲) و به زن توصیه به صبر در برابر این غیرت شده است.

«غیرت‌ورزی» به عنوان یکی از کمالات انسانی، در دیدگاه اسلام مورد تأکید واقع شده است و در حد عالی آن، لازمه انسانیت آدمیان، بخصوص مؤمنان پرهیزگار است. امیر مؤمنان علیه السلام در این باره می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ لِلْمُؤْمِنِ فَلْيَعْرِ، مَنْ لَا يَغَارُ فَإِنَّهُ مَنكُوسُ الْقَلْبِ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۹، ص ۱۱۵)؛ خداوند برای مؤمن، غیرت می‌ورزد، پس او نیز باید غیرت آورد. هر کس غیرت نوزد، دلش وارونه است.

وجود «غیرت» در جامعه انسانی در حقیقت، به مفهوم عکس‌العمل به زشتی‌ها و پلیدی‌هاست و فراتر از عرصه خانه و خانواده مطرح شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْحَرَامَ وَ حَدَّ الْحُدُودَ وَ مَا أَحَدٌ أَغْيَرَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ غَيْرَتِهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ» (همان، ج ۷۶، ص ۳۳۲)؛ آگاه باشید که خداوند، محرمات را حرام و حدود را وضع کرد و هیچ کس غیورتر از خدا نیست که از روی غیرت، زشتی‌ها را حرام کرده است.

بنابراین، «غیرت» در اسلام در مفهوم کلی آن، یک جزء ضروری جامعه انسانی است و «امر به معروف و نهی از منکر» و «جهاد»، برخاسته از وجوه دینی و ملی آن است. در عرصه خانواده نیز، به لحاظ انتصاب مرد در جایگاه سرپرستی خانواده، مسئولیت حمایت و حفاظت از شئون مختلف خانواده بر عهده وی قرار داده شده است؛ به گونه‌ای که بر اساس آیه ششم از سوره مبارکه «تحریم»، مردان به نگهداری خویشان و ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش و نگهداری خانواده با تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هر گونه آلودگی، در فضای خانه و خانواده امر شده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴، ص ۲۸۷) و این امر در تأکید بر لزوم غیرت‌ورزی در عرصه خانواده است. اما این امر منوط به رعایت حدودی از سوی مردان است. در روایات معصومان علیهم السلام در حالی که غیرت درست و بجای مرد نشانی از ایمان وی دانسته شده است، از غیرت‌ورزی بی‌جا یا «تعصب و شکاکیت» نیز نهی شده است. در این روایات، مردان در جهت حفظ پاک‌دامنی همسرانشان، توصیه به عدم غیرت‌ورزی بی‌جا شده‌اند. این توصیه در نامه امیرالمؤمنین علیه السلام به امام حسن علیه السلام اشاره شده است. ایشان فرمودند: «إِيَّاكَ وَ التَّغَايِرَ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ غَيْرَةٍ فَإِنَّ ذَلِكَ يَدْعُو الصَّحِيحَةَ مِنْهُنَّ

إِلَى السَّقَمِ» (ابن شعبه، ۱۳۶۳، ص ۸۷)؛ مبدا غیرت بی‌جا نشان دهی که زن درست را هم به نادرستی کشد.

در این کلام، حضرت به طرح موضوع «اعتماد در خانواده» پرداخته و درحقیقت، اعتماد به همسر را از عوامل مؤثر در جهت کمک به حفظ پاک‌دامنی وی دانسته‌اند. همچنین، این توصیه نشان‌دهنده امکان بروز رفتارهایی از جانب مردان است که نه تنها هدف اسلام از تأکید بر غیرت‌ورزی در خانواده را تأمین نمی‌نماید، بلکه تأثیری کاملاً مخالف آن بر جای می‌گذارد. از این‌رو، در دین مبین اسلام، تأکید بر غیرت در دایره محرمات و واجبات است و بیش از آن، مورد نهی شارع قرار گرفته است. از سوی دیگر، زنان توصیه به صبر در برابر غیرت شوهر و در حقیقت، درک ارزش غیرت بجا و درست در خانواده شده‌اند. امیرالمؤمنین علیه السلام در بیان ارزشمندی صبر زن در برابر غیرت شوهر می‌فرماید: «كَتَبَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَجِهَادُ الرَّجُلِ بَذْلُ مَالِهِ وَنَفْسِهِ حَتَّى يُقْتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَجِهَادُ الْمَرْأَةِ أَنْ تَصْبِرَ عَلَى مَا تَرَى مِنْ أَدَى زَوْجِهَا وَغَيْرَتِهِ. وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۹)؛ خداوند - عزوجل - جهاد را هم بر مردان و هم بر زنان واجب ساخته، اما جهاد مرد بذل مال و جانش تا حد کشته شدن در راه خداست، و جهاد زن آن است که بر غیرت و ناراحتی‌های شوهر صبر کند. در این کلام، ارزش صبر در برابر غیرت شوهر با ارزش جهاد در راه خدا برابر دانسته شده است و این برابری، علاوه بر نمایان ساختن این ارزشمندی، نشان‌دهنده میزان سختی و مشقتی است که زن در این راه متحمل می‌شود. و درحقیقت، زن پاداش تحمل این سختی را دریافت می‌کند.

در این باره همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «ثَلَاثٌ مِنَ النِّسَاءِ يَرْفَعُ اللَّهُ عَنْهُنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ وَ يَكُونُ مَحْشَرُهُنَّ مَعَ فَاطِمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ علیها السلام - امْرَأَةٌ صَبِرَتْ عَلَى غَيْرَةِ زَوْجِهَا ... يُعْطَى اللَّهُ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ وَ يَكْتُبُ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ عِبَادَةَ سَنَةٍ» (الحرالعالمی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۱، ص ۲۸۵)؛ سه طایفه‌ی از زن‌هایند که عذاب قبر از آنها برداشته شود و با حضرت فاطمه دختر حضرت محمد صلی الله علیه و آله محشور شوند: ... (یک گروه)، زنی است که بر غیرت شوهرش صبر کند. خدای تعالی به هر یک از

این سه طایفه زن‌ها ثواب یک‌هزار شهید می‌بخشد و برای هر یک از آنان ثواب عبادت یک سال نوشته می‌شود. در این کلام، «جهاد» از ریشه «جَهَدَ» است و جهد به معنای مشقت و تلاش برای انجام امری شاق و بسیار سخت است. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ص ۱۳۳) «جهاد» به معنای به کار بستن تمام توان و نیرو، چه در گفتار و چه در عمل، می‌باشد و در اصطلاح شرعی، برای «جنگ با دشمنان» به کار می‌رود. (همان، ص ۱۳۵)

بنابراین، این روایات به دو موضوع اشاره دارند: اول آنکه مشقت و سختی، جزئی از زندگی در دنیای خاکی است و افراد را گریزی از رویارویی با آنها نیست. دوم آنکه، جهاد که در اصل و اساس به مفهوم تحمل سختی و تلاش بر انجام امور مشقت‌آور است، باید متناسب با توان ذاتی و ویژگی‌های طبیعی افراد باشد و در عرصه‌های متفاوت زندگی و بر مبنای شرایط زندگی انسان تعیین شود.

ب) صبر بر بدخلقی شوهر

از دیگر مراتب صبر در برابر شوهر، صبر در برابر خشم، بدخلقی و ناملایمات اخلاقی است که از طرف شوهر بر زن وارد می‌شود. یک گروه دیگر از زنانی که بر طبق روایت مذکور، از عذاب قبر در امان خواهند بود، زنانی هستند که بر بداخلاقی همسرانشان صبر پیشه می‌کنند. همچنین در روایتی از نبی خدا ﷺ آمده است که فرمودند: «مَا مِنْ امْرَأَةٍ تَحْمَلُ مِنْ زَوْجِهَا كَلِمَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهَا بِكُلِّ كَلِمَةٍ مَا كَتَبَ مِنَ الْأَجْرِ لِلصَّائِمِ وَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۴۵)؛ زنی که بر کلمه‌ای که از شوهرش شنیده صبر کند، خداوند برای او به ازای هر کلمه، پاداشی برابر با اجر روزه‌دار مجاهد در راه خداوند - عزوجل - را می‌نویسد. در این کلام نیز صبر در برابر سخنان (غضب‌آلود) همسر، ارزشی برای زن دانسته شده است.

در راستای التزام به صبر، همچنین به زن توصیه شده است که از شوهرش شکایتی به زبان نیاورد. رسول خدا ﷺ در اشاره به این ارزش می‌فرماید: «مَا مِنْ امْرَأَةٍ تَشْتَكِي زَوْجَهَا إِلَّا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا» (همان)؛ زنی که از همسرش شکایت کند مورد

غضب الهی قرار می‌گیرد. بر این اساس، صبر در مراتب متفاوتی مورد تأکید واقع شده است؛ یعنی علاوه بر آنکه صبر زن در برابر بدخلقی شوهر نوعی ارزش برای وی به شمار می‌رود، در مرتبه بالاتر، توصیه به عدم شکایت از همسر بدخلق نزد دیگران شده و در حقیقت، در این مرتبه، زن توصیه به حفظ آبرو و عزت نفس همسر خویش شده است.

ج) صبر بر توان اقتصادی شوهر

از مهم‌ترین توصیه‌های دین اسلام به زنان در خانواده، کم هزینه بودن و آسان‌گیری بر شوهر در پرداخت نفقه یا صبر در برابر توان اقتصادی وی می‌باشد. امام صادق علیه السلام در بیان ارزش کم هزینه بودن زن فرموده‌اند: «مِنْ بَرَکَةِ الْمَرْأَةِ خِفَّةُ مَتُونَتِهَا» (ابن بابویه، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۳۸۷)؛ پربرکت‌ترین زنان، کم هزینه‌ترین ایشان است. نیز رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «أَعْظَمُ النِّسَاءِ بَرَکَةً أَيْسَرُهُنَّ مَتُونَةً» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۱۶۲)؛ بابرکت‌ترین زنان، آسان‌ترین آنها در هزینه است. در کنار وجود چنین بیاناتی که در حقیقت، زنان را توصیه به حذف هزینه‌های زاید در زندگی زناشویی می‌نماید، توصیه‌های بسیاری در راستای ایجاد توسعه در زندگی زن و فرزند به مردان شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام در این باره فرموده‌اند: «حسن خلق مرد در دو چیز است: از حرام دوری کردن و دنبال مال حلال رفتن، توسعه در زندگی زن و فرزند دادن.» (مجلسی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۹۵)

از امام معصوم علیه السلام در توصیه به صبر بر توان اقتصادی شوهر نقل شده که فرمودند: «لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تُكَلِّفَ زَوْجَهَا فَوْقَ طَاقَتِهِ وَ لَا تَشْكُوهُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَا قَرِيبٍ وَ لَا بَعِيدٍ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۴۲)؛ برای زن جایز نیست که بیش از طاقت شوهرش، بر او تکلیف کند و نزد کسی از بندگان خدا، خویشاوند باشد یا غریبه، از او شکایت نماید. در این کلام، صبر بر امور اقتصادی شوهر، شامل عدم تکلیف بیش از حد توان به همسر و نیز عدم شکایت بردن زن به دیگران دانسته شده است.

رسول خدا ﷺ در تأکید بر التزام به این ارزش می‌فرماید: «هر که زنی ناسازگار داشته باشد که بر رزق و روزی که خداوند فرازند بر آنان ارزانی کرده قانع نباشد و شکیبایی نورزد و بر شوهر خود سخت بگیرد و آنچه که در توان او نیست بر وی تحمیل نماید، خداوند هیچ‌یک از اعمال نیک آن زن را که او را از حرارت آتش حفظ کند، نخواهد پذیرفت و تا زمانی که چنین شیوه‌ای با شوهرش در پیش گیرد، پیوسته مسمول خشم الهی خواهد بود.» (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ص ۶۶۱) نیز آن حضرت فرمودند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَدْخَلَتْ عَلَيَّ زَوْجَهَا فِي أَمْرِ النَّفَقَةِ وَ كَلَّفَتْهُ مَا لَا يُطِيقُ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهَا صَرْفًا وَ لَا عَدْلًا إِلَّا أَنْ تَتُوبَ وَ تَرْجِعَ وَ تَطْلُبَ مِنْهُ طَاقَتَهُ» (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۲۰۲)؛ هر زنی که شوهر را در نفقه به آنچه قدرت ندارد وادارد، خداوند هیچ عمل او را نپذیرد، مگر آنکه توبه کند، و از این روش بازگردد، و از شوهر به قدر قدرت او بخواهد.

حضرت زهرا علیها السلام، در جایگاه برترین الگوی زنان نیز توسط رسول خدا ﷺ توصیه به مراعات حال شوهر شده و علت این امر، حفظ عزت نفس همسر عنوان شده است. ایشان به حضرت علی علیه السلام عرض کردند: «پدرم به من سفارش کرده که از شوهرت علی هرگز چیزی خواهش مکن. مبادا او را ممکن نباشد و خجالت بکشد.» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۱۴۲)

بنابراین، حفظ عزت و غرور شوهر در مسائل اقتصادی، هم در مقابل او، از طریق مطرح نکردن خواست‌های غیرمنطقی و هم در غیاب او به واسطه عدم شکایت از او، نزد دیگران، به زن توصیه و التزام به آن، نوعی ارزش نزد خداوند تعالی ترسیم شده است.

د) صبر مرد در برابر همسر

در خانواده، گذشت و صبر بر ناملایمات، یک گام اساسی در راستای تحقق اهداف تشکیل آن به شمار می‌رود. بالاترین سطح توصیه به صبر و سازش به مردان در مقابل همسر را می‌توان در کلام رسول خدا ﷺ که از امام محمدباقر علیه السلام نقل شده است، دریافت نمود. ایشان فرمودند: «جبرئیل مرا درباره زن چندان سفارش کرد تا جایی

که گمان کردم او را جز بواسطه فاحشه آشکار (زنا و بی‌عفتی علنی) طلاق نتوان داد.» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۴۱۳) این توصیه در راستای استحکام خانواده صورت گرفته و حدّ اعلاّی سازش با همسر را از مردان درخواست می‌کند.

همچنین رسول خدا ﷺ در ارزش گذاری صبر مرد بر بد اخلاقی همسرش و نیز عقوبت بد اخلاقی زن در خانواده می‌فرماید: «هر که بر بد اخلاقی زن خود شکیبایی ورزد و اقدام به طلاق دادن او نکند، خداوند فرزند در برابر هر شبانه‌روزی که صبورانه با او سپری کرده به اندازه ثوابی که در اثر تحمّل مصیبت و گرفتاری نصیب حضرت ایوب علیه السلام ساخته، نصیب او نیز بنماید و برای آن زن بد اخلاق، هر شبانه‌روزی، به اندازه شن و ماسه‌های مترکم بیابان‌ها گناه ثبت خواهد شد. و اگر پیش از آنکه با شوهرش سازگاری پیشه نماید و رضایت او را به دست آورد چشم از جهان فرو بندد، روز رستاخیز آن زن واژگونه محشور خواهد شد و با منافقان در پست‌ترین درجه جهنم به سر خواهد برد.» (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ص ۶۶۱) همچنین، مردان را توصیه به صبر در برابر سخنان ناشایست همسر نموده، فرمودند: «هر کس حتی بر یک سخن ناگوار زن شکیبایی کند، خداوند او را از دوزخ رهایی بخشد و بهشت را برایش حتمی سازد، و دویست هزار حسنه برایش بنویسد، و دویست هزار گناه از او محو نماید، و دویست هزار درجه بالایش برد...» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۴۱۳)

از رسول خدا ﷺ در این باره بیانات دیگری نیز نقل شده است. ایشان فرموده‌اند: «مَنْ صَبَرَ عَلَى سَوْءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْأَجْرِ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبَ علیه السلام عَلَى بَلَائِهِ وَ مَنْ صَبَّرَتْ عَلَى سَوْءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا اللَّهُ مِثْلَ ثَوَابِ آسِيَةِ بِنْتِ مُزَاجِمٍ» (همان، ۱۴۱۲، ص ۲۱۳)؛ هر مردی که در برابر بد خلقی همسرش صبر پیشه سازد، خداوند، پاداشی که به ایوب (در صبر) بر بلایش عطا نمود، به او بدهد و هر زنی که در برابر بد اخلاقی شوهرش شکیبایی ورزد، خداوند همانند ثواب آسیه بنت مزاحم به او عطا کند. نیز فرمودند: «أَلَا وَ مَنْ صَبَرَ عَلَى خُلُقِ امْرَأَةٍ سَيِّئَةِ الْخُلُقِ وَ احْتَسَبَ فِي ذَلِكَ الْأَجْرَ أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ الشَّاكِرِينَ» (همان، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۱۶)؛ آنکه در برابر زن بد اخلاق صبر پیشه سازد، خداوند به او پاداشی مانند پاداش شاکرین عطا می‌فرماید.

رسول خدا ﷺ عاقبت مردی را که بر خانواده خود سخت گیرد و به جای صبر، بدخلقی را در برابر همسر ناسازگار خود پیشه سازد چنین ترسیم فرموده‌اند: «هر که زن ناسازی دارد و صبر ندارد بدانچه خدا روزی‌اش کرده و سخت گیرد بر آن زن و وادارش کند بدانچه نتواند، خدا از او حسنه‌ای نپذیرد که از دوزخ نگهش دارد و خدا بر آن زن خشم دارد تا چنان است.» (مجلسی، ۱۳۶۵، ص ۲۴۰)

بنابراین، در دیدگاه اسلام، هنگامی که ازدواج صورت گرفت و خانواده‌ای تشکیل شد، زوجین می‌بایست تا حد توان خویش بر نگاهداری خانواده تلاش نموده و در مقابل یکدیگر با صبر و گذشت برخورد نمایند.

آراستگی در خانواده

در دین اسلام رسیدگی به نظافت و لزوم آراستگی در تمامی حالات، بسیار مورد تأکید واقع شده است. در خانواده نیز، آراستگی، نیازی دوسویه برای زن و مرد معرفی شده است. امام باقر علیه السلام در این باره می‌فرمایند: «زن‌ها دوست دارند همان طور مردان خود را آراسته ببینند که مرد دوست دارد زن خود را ببیند.» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۱۵۱) در مرحله‌ای بالاتر از آراستگی و نظافت، دین اسلام تأکید بر خودآرایی و استفاده از زینت‌ها، در برابر دیدگان همسر نموده است و به ویژه، خودآرایی زن در برابر شوهر را نوعی ارزش، و در برابر نامحرمان، نوعی ضدا ارزش دانسته است.

در روایات بسیاری، مردان به آراستگی به وسیله خضاب و خودآرایی و التزام به نظافت دعوت شده‌اند و علت التزام به این ارزش را، کمک به حفظ پاک‌دامنی و عفت همسرانشان ذکر نموده‌اند. در این باره از حسن بن جهم نقل شده: «بر حضرت امام هفتم وارد شدم که رنگ سیاه بسته بود. عرض کردم: فدایت شوم، رنگ سیاه بسته‌اید؟ فرمود: در خضاب پاداشی است، خضاب و خودآرایی بر عفت زنان می‌افزاید، همانا زنانی عفت خود را از آن رها می‌کنند که شوهرانشان خود را نمی‌آریند و ژولیده و کثیف می‌مانند.» (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۱۵۰) و همین روایت از امام رضا علیه السلام نیز این‌گونه نقل شده است: «به حضرت رضا علیه السلام عرض کردم: خضاب

فرموده‌اید؟ فرمود: آری با حنا، مگر نمی‌دانی که این کار سودی فراوان دارد که زن دوست دارد در تو همان زینت را ببیند که دوست داری تو در او ببینی، و زنانی از عفت بیرون شدند و فاسد گشتند و چنین نشدند مگر به واسطه کم‌توجهی شوهرانشان به آرایش خود.» (همان، ص ۱۵۴) حضرت رضا علیه السلام همچنین فرمود: «پدرم از پدرانش علیهم السلام خبر داد که زنان یهود از عفت بیرون رفتند و به فساد کشیده شدند، و چنین نشدند مگر به کم‌توجهی شوهران به آرایش و نظافت خود.» و نیز فرمود: «زن از تو همان را میل دارد که تو از او میل داری.» (همان)

توصیه به انس بیشتر با زنان از طریق استفاده از رنگ‌بستن و خضاب نیز، به مردان شده است. امام صادق علیه السلام فرمودند: «رنگ سیاه بستن مهابت برای دشمنان، و انس نزد زنان می‌باشد.» (همان، ص ۱۵۱)

در این روایات، آنچه مورد تأکید معصومان قرار گرفته است، وجود نیاز ذاتی زن به آراستگی و زیبایی شوهر می‌باشد و در حقیقت، بی‌عفتی زن در چنین شرایطی را حاصل بی‌توجهی مردان به این نیاز زن دانسته‌اند.

خداوند متعال در قرآن کریم، نیاز زن و مرد به یکدیگر در حفظ عفت و پاک‌دامنی را، نیازی متقابل ترسیم نموده و آن را به واسطه مفهوم «لباس» بیان کرده است: «هنَّ لِبَاسٌ لِّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لِّهِنَّ...» (بقره: ۱۸۷) و «لباس» در آیاتی دیگر از قرآن کریم، با دو هدف پوشاندگی و زینت تعریف شده است: «يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ» (أعراف: ۳۶)؛ ای فرزندان آدم، محققاً ما لباسی که ستر عورات شما کند و جامه‌هایی که به آن تن را بیارایید برای شما فرستادیم و لباس تقوا نیکوترین جامه است. این سخنان همه از آیات خداست. شاید خدا را یاد کنند.

مفهوم پوشاندگی، نشان از نقش زن و شوهر در رفع نقص‌های یکدیگر و کمک به حفظ عفاف توسط آنان دارد. در حقیقت، همان‌گونه که لباس بدن انسان را می‌پوشاند، زن و مرد یکدیگر را از اعمال منافی از قبیل زنا، چشم‌چرانی و ... محفوظ نگاه می‌دارند و بدین سبب، مرد لباس زن و زن لباس مرد قلمداد شده است که، زن بی‌مرد و مرد بی‌زن به مثابه انسان عریان می‌باشند. (قرشی بنایی، ۱۴۱۲ق، ج ۶، ص ۱۸۰)

جمله «يُؤَارِي سَوَآتِكُمْ» که وصف برای «لباس» است، دلالت دارد بر اینکه لباس، پوشش واجب و لازمی است که کسی از آن بی‌نیاز نیست، و آن پوشش عضوی است که برهنه بودنش زشت و مایه رسوایی آدمی است، به خلاف ریش که به معنای پوشش زاید بر مقدار حاجت و باعث زینت و جمال است. (طباطبائی، ۱۳۸۳، ج ۸، ص ۶۹) اشاره به زینت بودن لباس برای انسان‌ها نیز، نماد زیباتر شدن انسان به واسطه بهره‌گیری از لباس است. بنابراین، می‌توان اذعان داشت: زن و شوهر در دیدگاه قرآن، باید در سه بعد رفع عیوب، حفظ عفت و پرورش محسنات یکدیگر نقش مؤثر و فعالی را ایفا نمایند و از مهم‌ترین تدابیر دین اسلام در راستای تحقق این اهداف در خانواده، التزام زن و مرد به آراستگی و خودآرایی است.

امیرالمؤمنین علیه السلام طراوت و زیبایی زن را نوعی ارزش دانسته و به همین دلیل، به حفظ آن توصیه نموده‌اند. ایشان در نامه به امام حسن علیه السلام می‌فرمایند: «لَا تُمَلِّكِ الْمَرْأَةَ مِنْ أَمْرِهَا مَا جَاوَزَ نَفْسَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ أَنْعَمُ لِحَالِهَا وَ أَرْخَى لِجَبَالِهَا وَ أَدْوَمُ لِجَمَالِهَا فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ» (ابن شعبه، ۱۳۶۳، ص ۸۷)؛ کار زن را بیش از آنکه مربوط به شخص اوست به دست وی مسپار؛ این رفتار، طراوت زن را بهتر نگه دارد، خاطرش را آسوده‌تر و زیبایی‌اش را پایدارتر کند، چه زن ریحان است نه قهرمان (کاراندیش و فرمانروا). در این کلام، «الْقَهْرْمَان» به معنای «هُوَ الْمُسَيِّطِرُ الْحَفِيظُ عَلَى مَنْ تَحْتَ يَدَيْهِ» می‌باشد. (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۲، ص ۴۹۶) «المصيطر» و «المسيطر» هر دو به معنای «تسلط بر چیزی برای آنکه مشرف شود بر او، و عهده‌دار شود اوضاع و احوال (امورات) او را» (همان، ج ۴، ص ۳۶۴) می‌باشند. «الحفیظ» نیز به معنای «کسی است که عهده‌دار یا موکل حفاظت از چیزی می‌شود.» (همان، ج ۷، ص ۴۴۱) بنابراین، قهرمان در لغت عرب به مفهوم کسی است که غالب و نگهبان فردی دیگر است، امورات او را عهده‌دار شده و از او محافظت می‌کند. پس امیرالمؤمنین علیه السلام در حقیقت، توصیه به دوری زن از کارهای پرمشغله و پرمسئولیت نموده و حفظ طراوت و زیبایی او را منوط به دوری او از این امور دانسته‌اند؛ یعنی به گونه‌ای غیرمستقیم، ارزش وجود این طراوت را برای زن بیان داشته‌اند.

رسول خدا ﷺ در بیان ویژگی‌های بهترین زنان، یکی از صفات آنان را خودآرا برای شوهر و مانع برای غیر او دانسته‌اند. ایشان می‌فرمایند: «إِنَّ مِنْ خَيْرِ نَسَائِكُمْ... الْمُتَبَرِّجَةَ مَعَ زَوْجِهَا الْحَصَانَ مَعَ غَيْرِهِ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۹)؛ همانا از بهترین زنان شما... آرایش‌کننده برای همسران و مانع (بدون زینت) برای غیر از ایشان هستند.

همچنین امام صادق علیه السلام روایتی از رسول خدا ﷺ نقل کرده‌اند که ایشان در زمرة حقوق مرد بر زن، استفاده از بوی خوش و زینت و نیز آراستن با لباس زیبا را بیان فرموده‌اند: «... وَ عَلَيْهَا أَنْ تَطَيَّبَ بِأَطْيَبِ طَيِّبِهَا وَ تَلْبَسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهَا وَ تَزَيَّنَ بِأَحْسَنِ زِينَتِهَا» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۰۸)؛ ... و بر زن است که خوشبو سازد خود را به خوشبوترین عطرها و بپوشد زیباترین لباس‌ها را و زینت کند خود را با بهترین زینت‌هایش.

از طرف دیگر، در دین اسلام، ترک آرایش و خودآرایی زن برای شوهر، نوعی ضدارزش برای وی محسوب می‌شود. پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «مِنْ شَرِّ نَسَائِكُمْ... الْمُتَبَرِّجَةَ إِذَا غَابَ عَنْهَا زَوْجُهَا الْحَصَانُ مَعَهُ إِذَا حَضَرَ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۹۱)؛ از بدترین زنان، زنی است که خود را برای غیر در نبودن همسر بیاراید، و در بودن شوهر از آرایش خودداری نماید. همچنین ایشان، عدم رضایت خود از دو دسته از زنان را این‌گونه بیان فرمودند: «إِنِّي لَأُبْغِضُ مِنَ النِّسَاءِ السَّلْتَاءَ وَ الْمَرْهَاءَ فَالسَّلْتَاءُ الَّتِي لَا تَخْضِبُ وَ الْمَرْهَاءُ الَّتِي لَا تَكْتَحِلُ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۳۹۵)؛ من بر دو دسته از زنان خشمگینم: سلتاء و مرهاء. پس سلتاء کسانی‌اند که خضاب را ترک می‌کنند و مرهاء آنانند که سرمه به چشم نمی‌کشند.»

بنابراین، نگاه ارزشی دین اسلام به «خودآرایی زن برای شوهر» را می‌توان از اشارات ارزشی ائمه اطهار علیهم السلام و نیز تأکید بر حق شوهر در اتصاف به این ارزش و نهی از ترک خودآرایی برای شوهر دریافت نمود. همچنین این ارزش، شامل مصادیق متعددی است؛ از جمله:

الف) پاکیزگی ظاهر: در اولین گام، توصیه دین اسلام به زن در مراعات نظافت و پاکیزگی در تمامی حالات است. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «زن در زندگی با شوهر

موافق از سه چیز ناگزیر است. (یکی از آنها)، مراعات نظافت و پاکیزگی است. چنان که در همه حالات مطلوب یا نامطلوب، اعتماد شوهر را جذب کند.» (ابن شعبه، ۱۳۸۲، ص ۵۱۷) بر مبنای این کلام، می‌توان اذعان داشت: تأکید این مراعات برای زن به دلیل وجود دوره‌هایی همچون عادت ماهیانه، بارداری و نفاس است که ممکن است وی را در وضعیت نامطلوبی از لحاظ نظافت قرار دهد و توصیه دین اسلام این است که زن هیچ‌گاه وضع نفرت‌انگیز به خود نگیرد حتی در حالاتی خاص. **ب) خوشبویی:** در برخی از روایات، زن ملزم به استفاده از بوی خوش برای همسرش شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «زن باید خود را برای شوهرش خوشبو کند.» (همان، ص ۱۷۱) و نیز رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «بهترین زنان شما زنی است که خوشبو باشد و غذای تمیز و پاکیزه خورد.» (ابن بابویه، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۷)

ج) زینت با ناخن: از رسول خدا صلی الله علیه و آله در توصیه به مردان و زنان چنین نقل شده است: «به مردان فرمود: ناخن‌های خود را کوتاه کنید، و به زنان فرمود: قدری از ناخن خود را بگذارید که همانا برای زینت شما بهتر است.» (ابن بابویه، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۱۷۳)

د) پوشیدن لباس‌های زیبا: از جمله حقوق شوهر و ارزش‌های زنانه، آن است که زن زیباترین لباس‌هایش را برای شوهرش به تن کند. (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۰۸)

نکته قابل ذکر دیگری که پیرامون ارزش خودآرایی و زینت زن برای شوهر، در بیانات ائمه اطهار علیهم السلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است، توجه به حدود و شرایط آن می‌باشد. در حقیقت، استفاده نابجا از این ارزش، در زمره مهم‌ترین اموری است که به فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله، می‌تواند به نابودی زنان بینجامد. ایشان در ضمن بیان تمایزی میان زنان و مردان، در این باره فرمودند: «نابود شدن زنان امت من در دو چیز است: یکی طلا و دیگری لباس‌های نازک و بدن‌نما، و نابود شدن مردان امت در ترک علم و جمع‌آوری مال است.» (دیلمی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۴۳۱) در حقیقت، ارزش زینت و خودآرایی برای زن، هنگامی که از چهارچوب خانواده و در واقع، روابط زوجین خارج شود، یک ضدارزش محسوب می‌شود. رسول خدا صلی الله علیه و آله در تعیین این چهارچوب می‌فرماید: «از بهترین زنان شما آن زنی است که ... آرایش و زینت‌کننده خویش

برای شویش بوده و از غیر او محفوظ و پوشیده باشد...» (ابن بابویه، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۸) و نیز در حدیث مناهی، رسول خدا ﷺ فرمودند: «نَهَى أَنْ تَتَزَيَّنَ لِغَيْرِ زَوْجِهَا فَإِنْ فَعَلَتْ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُحْرِقَهَا بِالنَّارِ» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۲۱۱)؛ نهی کرد از اینکه زن جز برای شوهر خود آرایش کند. اگر چنین کرد، بر خدا حق است که او را به آتش بسوزاند.

در آیات شریفه قرآن کریم، با استفاده از لغت «تبرج» به نوعی از آفات زینت و خودآرایی اشاره شده است. خداوند تعالی خطاب به زنان پیامبر ﷺ به عنوان الگوهای زنان امت، می‌فرماید: «... وَ لَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب: ۳۲)؛ و مانند روزگار جاهلیت قدیم زینت‌های خود را آشکار نکنید. در این کلام، «تبرج» از ریشه «بَرَج» به معنای آشکار شدن می‌باشد. پس «تبرج» آن است که زن زیبایی‌های خود را که باید بپوشاند، اظهار کند، و اصل آن به معنی ظهور است و به عبارت دیگر، از آن جهت برج گویند که ظاهر و هویدا است. (قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۷۴) پس نهی از «تبرج» در این آیه شریفه، یعنی: ظاهر نشوید، خودنمایی نکنید مانند خودنمایی جاهلیت اولی. این مفهوم در آیه ۶۰ از سوره مبارکه «نور» نیز اشاره شده است: «وَ الْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»؛ و بر زنان از کار افتاده‌ای که [دیگر] امید زناشویی ندارند گناهی نیست که پوشش خود را کنار نهند [به شرطی که] زینتی را آشکار نکنند و عفت ورزیدن برای آنها بهتر است، و خدا شنوای داناست. بنابراین، ظهور محاسن و زیبایی‌هایی که حکم به پوشانیدن آنها شده است، یک ضدارزش و آفتی برای زینت زن محسوب می‌شود.

آفت دیگر برای ارزش خودآرایی، نسبت به استفاده از بوی خوش مطرح شده است. رسول خدا ﷺ درباره عقوبت ضدارزش خوشبویی برای نامحرم‌ان، فرمودند: «أَيُّ امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا فَهِيَ تُلَعْنُ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهَا مَتَى مَا رَجَعَتْ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۱۸)؛ هر زنی که خود را خوشبو سازد و از خانه خارج شود؛ تا هنگام بازگشت به خانه‌اش، مورد لعنت قرار می‌گیرد. امام صادق ع فرمودند: «لَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَجْمَرَ ثَوْبَهَا إِذَا خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا» (همان، ص ۵۱۹)؛ صحیح نیست

زن هنگام بیرون رفتن از خانه، لباس خود را بخور معطر دهد. در این کلام، «تجمر» از ریشه «جمر» به معنای بخور دادن است (مهیار، ۱۴۱۰ق، ص ۲۱۰) و در اینجا، کنایه از معطر ساختن است. همچنین امام صادق علیه السلام در این باره فرمودند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ لِعَيْبَرِ زَوْجِهَا لَمْ تُقْبَلْ مِنْهَا صَلَاةٌ حَتَّى تَغْتَسِلَ مِنْ طَيِّبِهَا كَغُسْلِهَا مِنْ جَنَابَتِهَا» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۰۷)؛ هر زنی برای غیر شوهرش خود را معطر سازد، نماز از او قبول نشود تا وقتی که از آن عطر غسل کند، چنان که از جنابتش غسل می‌کند. در این کلام، مقایسه پاک شدن از معطر بودن به حرام و غسل جنابت، حکایت از تأثیر بسیار مخرب این ضدارزش برای خانواده و جامعه دارد.

بنابراین، ارزش آراستگی زن در خانواده، اعم از خوشبویی، زیبایی موها، زیبایی لباس، بلندی ناخن‌ها و آرایش صورت، در صورت خارج شدن از جایگاه و در حقیقت، هدف از تشریح آن، در دیدگاه خداوند به ضدارزشی مبدل می‌شود که عدم رضایت الهی را به دنبال دارد. عدم ظهور زیبایی‌های طبیعی و نیز استفاده از آرایش و بوی خوش در برابر نامحرمان، برخی از مهم‌ترین حدود مطرح شده در قرآن کریم و روایات ائمه علیهم السلام پیرامون ارزش آراستگی می‌باشد.

نتیجه

تشکیل خانواده از مهم‌ترین ارکان حیات بشری است و دین اسلام در راستای استمرار و استحکام این نهاد بنیادین و نیز ارتقای روابط خانوادگی در آن، مجموعه‌ای از حقوق، تکالیف و ارزش‌ها را، برای اعضای خانواده تنظیم و تشریح نموده است. عدم کارایی و کفایت حقوق و تکالیف در ایجاد روابط مستحکم در خانواده، تأکید بر اخلاق‌مداری، به‌واسطه التزام به ارزش‌ها را، به امری لازم و بدون جایگزین مبدل نموده است.

خوش‌رفتاری، صبر و آراستگی؛ از مهم‌ترین ارزش‌های مورد تأکید دین اسلام به زوجین می‌باشد و در قرآن کریم و بیانات ائمه اطهار علیهم‌السلام؛ ویژگی‌ها، مصادیق و حدود آنها، به تفصیل مطرح شده است. التزام به این ارزش‌ها در خانواده که از مهم‌ترین اهداف شکل‌گیری آن، به فرموده قرآن کریم، ایجاد مودت و رحمت میان زوجین و آرامش‌بخشی به نفوس انسان‌ها می‌باشد، امری بسیار مهم و لازم به شمار می‌رود. و از سوی دیگر، کاهش آسیب‌پذیری روابط زوجین و افزایش آستانه تحمل افراد در برابر مشقات و سختی‌های وارده بر خانواده نیز، در گرو اتصاف به این ارزش‌ها می‌باشد.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی؛ *نواب الأعمال*؛ ترجمه صادق حسن زاده، تهران: ارمغان طوبی، ۱۳۸۲ ش.
۳. _____؛ *الخصال*؛ ترجمه مرتضی مدرس گیلانی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات جاویدان، ۱۳۶۲ ش.
۴. _____؛ *من لا یحضره الفقیه*؛ چ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
۵. _____؛ *من لا یحضره الفقیه*؛ ترجمه علی اکبر و محمد جواد غفاری و صدر بلاغی، تهران: نشر صدوق، ۱۳۶۷ ش.
۶. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ *تحف العقول*؛ چ دوم، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ش.
۷. _____؛ *تحف العقول*؛ ترجمه احمد جنتی، تهران: مؤسسه امیر کبیر، ۱۳۸۲ ش.
۸. ابن منظور، محمد بن مکرم؛ *لسان العرب*؛ چ سوم، بیروت: دارصنار، ۱۴۱۴ ق.
۹. پاینده، ابو القاسم؛ *نهج الفصاحه*؛ چ چهارم، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش.
۱۰. حرعاملی، محمد بن حسن؛ *وسائل الشیعه*؛ قم: مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ق.
۱۱. دیلمی، حسن بن محمد؛ *إرشاد القلوب*؛ ترجمه عبدالحسین رضایی، چ سوم، تهران: اسلامیه، ۱۳۷۷ ش.
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ *المفردات فی غریب القرآن*؛ بیروت: دارالعلم، ۱۴۱۲ ق.
۱۳. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی؛ *النوادر*؛ ترجمه احمد صادقی اردستانی، تهران: بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور، ۱۳۷۶ ش.
۱۴. طباطبائی، سید محمد حسین؛ *المیزان*؛ قم: رجا، ۱۳۸۳ ش.
۱۵. طبرسی، حسن بن فضل؛ *مکارم الأخلاق*؛ چ چهارم، قم: انتشارات شریف رضی، ۱۴۱۲ ق.
۱۶. طبرسی، حسن بن فضل؛ *مکارم الأخلاق*؛ ترجمه ابراهیم میرباقری، چ دوم، تهران: فراهانی، ۱۳۶۵ ش.
۱۷. مهیار، رضا؛ *فرهنگ ابجدی عربی- فارسی*؛ تهران: انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۱۸. قرشی بنایی، علی اکبر؛ *قاموس قرآن*؛ چ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ ق.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب؛ *الکافی*؛ چ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۲۰. مجلسی، محمد باقر؛ *بحار الأنوار*؛ ط. الثانیه، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.

۲۱. _____؛ کتاب *الإيمان و الكفر بحار الأنوار*؛ ترجمه عزیزالله عطاردی قوچانی، تهران: انتشارات عطارد، ۱۳۷۸ش.
۲۲. _____؛ کتاب *الآداب و السنن بحار الأنوار*؛ ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۵ش.
۲۳. محمدی ری شهری، محمد؛ *میزان الحکمه* (با ترجمه فارسی)؛ چ یازدهم، ترجمه محمدرضا شیخی، قم: دارالحديث، ۱۳۸۹ش.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر؛ *تفسیر نمونه*؛ تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش.
۲۵. نوری، حسین بن محمد تقی؛ *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*؛ قم: مؤسسه آل‌البیت علیه السلام، ۱۴۰۸ق.

